

3. Лэндис Р. Продвинутые техники для работы с посттравматическими стрессовыми состояниями / Р. Лэндис. К. : Наука, 1983. 316 с.
4. Лесков В.О. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів : автореф. дис. канд. психол. н. /Лесков Валерій Олександрович/ Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2008. 20 с.
5. Ліфарева Н.В. Психологія особистості/ Н.Ліфарева. К.: Центр навчальної літератури, 2003.240с.
6. Ніколаєнко С. Особливості психологічної допомоги учасникам військових дій. С.О.Ніколаєнко// Світогляд-Філософія-Релігія.2014.Вип 7.С.51-61.
7. Осьодло В.І. Когнітивні та екзистенційні феномени психіки в контексті самодетермінації /В.І. Осьодло/ Вісник Національної академії оборони України : зб. Наук. Праць. 2009. № 4(12). С. 107-112.
8. Осьодло В.І. Самоорганізація власного життя особистості на шляху самореалізації /В.І. Осьодло/ Вісник Київського міжнародного університету. Серія: Педагогічні науки, психологічні науки. 2004. Вип. 5. С. 116-123.
9. Посттравматичні стресові розлади: діагностика, лікування, реабілітація : методичні рекомендації /уклад. : Волошин П.В., Шестопалова Л.Ф., Підкоритов В.С. та ін. Харків, 2002. – 47 с.

Наталія Олексюк

доктор педагогічних наук, професор
професор кафедри соціальної роботи спеціальної освіти і
менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ, В УМОВАХ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

У статті обґрунтовано актуальність налагодження нормальної життєдіяльності сімей, які виховують дітей з особливими потребами. Схарактеризовано основні проблеми цих сімей, визначено мету, цілі, завдання та принципи соціально-педагогічної роботи з ними в умовах громади, а також найефективніші підходи до організації цієї роботи. Визначено шляхи оптимізації соціально-педагогічної роботи з означеною категорією сімей, окреслено перспективи подальших наукових пошуків.

Ключові слова: діти з особливими потребами; сім'ї, які виховують дітей з особливими потребами; об'єднана територіальна громада; соціальна інтеграція; соціалізація; соціально-педагогічна робота.

Постановка проблеми. Важливим соціальним інститутом, первинним осередком суспільства є сім'я – в ній закладаються неповторні стосунки, починається нове життя, формується повноцінна особистість, продовжується рід, підтримуються традиції. Під дією найрізноманітніших зовнішніх та внутрішніх чинників практично кожна сім'я протягом свого існування стикається з рядом проблем. Не є винятком і родини, які виховують дітей з особливими потребами. Для налагодження нормальної життєдіяльності більшість із цих сімей потребують допомоги фахівців – соціальних працівників, соціальних педагогів, психологів.

На жаль, аналіз вітчизняного досвіду соціальної/соціально-педагогічної роботи з сім'ями, в яких виховуються діти з особливими потребами, засвідчив, що ця робота проводиться не систематично; сім'я стає об'єктом уваги фахівців, як правило, у рамках програм реабілітації дитини з особливими потребами; підвищення рівня адаптації батьків і здорових дітей розглядається лише як засіб покращення умов соціалізації дитини з особливими потребами [3, с. 16].

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що окремі аспекти соціально-педагогічної роботи з сім'ями, які виховують дітей з особливими потребами, були досліджені Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Р. Вайнолою, О. Василенко, М. Войцехівським, А. Капською, А. Паливодою, О. Савченко, Л. Тюптею та ін. Проте зміст цієї роботи в умовах громади не був предметом системного дослідження науковців.

Усе наведене вище спричинило наші наукові пошуки.

Виклад основного матеріалу. Дитина з особливими потребами – це дитина, віком від народження до 18 років, яка має порушення фізичного та (або) психічного здоров'я, спричинені екзо- та ендогенними чинниками і потребує системної медичної, психологічної та соціальної (соціально-педагогічної) підтримки [3, с. 8; 5, с. 64].

Нормативно-правові засади соціально-педагогічної роботи з сім'ями, які виховують дітей з особливими потребами, окреслені у Законах України («Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про охорону дитинства», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї», «Про освіту», «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг», «Про соціальні послуги»), ряді Указів Президента України, розпорядженнях і постановах Кабінету Міністрів України тощо [2, с. 77; 5, с. 64].

Сім'ї, які виховують дитину з особливими потребами, окрім традиційних для українських сімей побутових, економічних, психологічних та інших проблем, повинні вирішувати і ряд специфічних проблем, а саме: психотравмуючий вплив факту інвалідності дитини; сприйняття родиною і кожним її членом особливостей розвитку дитини як нездоланих бар'єрів; низький потенційний рівень психологічного прийняття сім'єю і її оточенням особливостей розвитку дитини; порушення підсистем зв'язків у сім'ї; оцінка сім'єю власних проблем як таких, які не можна подолати самотійно, без зовнішнього впливу; проблеми правової сфери; проблеми в освіті дитини та її подальшому працевлаштуванні; проблеми в матеріальному становищі сім'ї та інтеграції в суспільство; високий рівень потреби родини у системній допомозі різних соціальних інститутів, підтримка яких досить часто є єдиною умовою розв'язання сімейних проблем; відсутність балансу між соціальними потребами сім'ї і можливостями їх задоволення у відповідності до запитів та інтересів кожного з її членів тощо [3, с. 33; 6, с. 115]. На вирішення означених та запобігання виникненню інших проблем і спрямовуватиметься робота соціального педагога у громаді.

Соціально-педагогічна робота з сім'ями, які виховують дітей з особливими потребами – це сімейно-центрована практика, спрямована на соціальне виховання та соціалізацію усіх членів сімей, а в першу чергу – дітей з особливими потребами. До цілей цієї роботи відносимо: профілактику та подолання складних життєвих обставин сім'ї; мінімізація їх негативних наслідків для сім'ї; підтримка

життєдіяльності сім'ї, формування її соціального статусу та інтеграція (реінтеграція) в суспільне життя громади [3, с. 32; 5, с. 64].

Виходячи із зазначеного, до пріоритетних завдань роботи соціального педагога в об'єднаній територіальній громаді з сім'ями, які виховують дітей з особливими потребами, відносимо: розвиток соціальних зв'язків цих сімей між собою та з громадою; організацію системи взаємодопомоги і координації дій громади; підтримку та розвиток громадських ініціатив, спрямованих на розвиток сімей, які виховують дітей з особливими потребами; розробку, впровадження та оцінку ефективності соціальних програм і планів діяльності організацій, робота яких на локальному рівні пов'язана з сім'ями, що виховують дітей з особливими потребами [1, с. 125; 2, с. 77].

Вивчення досвіду, накопиченого у вітчизняній науці і практиці, дозволило виділити такі два найбільш оптимальні та ефективні, на наш погляд, підходи до організації соціально-педагогічної роботи в громаді з сім'ями, які виховують дітей з особливими потребами: безпосередній, спрямований на надання допомоги всім членам родини та соціально-педагогічну роботу з сім'єю, як з цілісністю; опосередкований, спрямований на створення умов для реабілітації дитини за допомогою надання комплексу певних послуг сім'ї та дитині [6, с. 118]. Основними принципами соціально-педагогічної роботи з такими родинами є: єдність дій сімей і соціальних інститутів у процесі соціалізації членів сім'ї та активізація ролі батьків, їх навчання та включення в процес соціально-педагогічної діяльності [4, с. 42].

Вважаємо, що оптимізувати соціально-педагогічну роботу в громаді з сім'ями, які виховують дітей з особливими потребами можна шляхом подолання стереотипів щодо цих сімей з боку суспільства; інформування органів державної влади про потреби та інтереси сімей з дітьми означеної категорії; створення різноманітних організацій дітей з особливими потребами та їх родин; стимулювання добровільної допомоги таким сім'ям [2, с. 82].

Висновки і перспективи. Таким чином, цілеспрямована систематична соціально-педагогічна робота в громаді з сім'ями, які виховують дітей з особливими потребами, сприятиме: формуванню належного ставлення до них зі сторони громади; подоланню негативних переживань, формуванню оптимістичних установок стосовно майбутнього у цих родинах; підвищенню рівня розвитку

дітей означеної категорії; посиленню соціальної активності родин, їхній інтеграції в суспільство з перетворенням в активних суб'єктів соціально-педагогічної роботи. Перспективи подальшої розробки досліджуваної проблеми торкаються вивчення закордонного досвіду соціальної роботи в громаді з сім'ями, які виховують дітей з особливими потребами, та можливостей його використання в Україні.

Список використаних джерел

1. Бондаренко З. П. Соціально-педагогічна підтримка батьків, які виховують дитину з особливими освітніми потребами. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди*. Київ : Гнозис, 2018. Вип.37-1. Том 6 (74) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». С. 122–133.
2. Закусило О. Ю., Ольхова Н. В. Прикладні аспекти соціальної роботи із сім'ями, що мають дітей з особливими потребами. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наук. праць. № 6(8)*. К. : Університет «Україна», 2009. 484 с. С. 76–82.
3. Макаренко І. В. Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей раннього віку в особливими потребами : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2009. 232 с.
4. Олексюк Н. С. Професійна підготовка фахівців соціальної реабілітації в Україні як вимога часу. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. : Педагогічні науки*, 2016. № 6 (303) жовтень, 2016. Ч. III. С. 40–47.
5. Олексюк Н. С. Соціальна підтримка батьків дітей з особливими потребами як актуальна проблема. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія» : зб. наук. пр.* Мукачево: Вид-во МДУ, 2019. Випуск 2 (10). Частина 2. С.63–66.
6. Слозанська Г. І., Горішна Н. М. Діяльність фахівця із соціальної роботи з надання соціальних послуг населенню у територіальній громаді. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. К.: Університет «Україна», 2016. № 12. С. 113–119.